

UDK:821.163.4.09-13

Izvorni naučni rad

Josip SILIĆ (Zagreb)

Filozofski fakultet – Zagreb

jsilic@ffzg.hr

JOŠ JEDAN PRILOG TEZI O RAZLIČITOSTI STANDARDNOGA JEZIKA I JEZIKA UMJETNIČKE KNJIŽEVNOSTI

Autor ovoga priloga na primjeru Gorskoga vijenca govori o različitosti standardnoga jezika i jezika umjetničke književnosti.

Ključne riječi: *Gorski vijenac, standard, sistem, jezik umjetničke književnosti*

O jeziku umjetničke književnosti možemo govoriti samo ako uspostavimo njegovu vezu sa sistemom jezika i sa standardom jezika. Evo te veze.

Sistem je pravilo, i to lingvističko, tj. unutarjezično. I standard je pravilo, ali sociolingvističko, tj. i unutarjezično i izvanjezično. Sistem je mogućnost (potencija). Dakle je ostvarljivo. Standard je, nasuprot njemu, ostvareno. U sistemu sud čovjeka nije bitan. U standardu jest. Sistem prihvaća i društveno pravilno i društveno nepravilno. Standard prihvaća samo društveno pravilno.

U nizu smo rasprava govorili o tome u vezi s bošnjačkim, crnogorskim, hrvatskim i srpskim jezikom. Rekli smo da sva četiri pripadaju istome sistemu - štokavskome, ali različitim standardima. Kao činjenice istoga sistema imaju isti broj fonema - 36. No ni u jednome nisu svi realizirani. Bošnjački, hrvatski i srpski imaju 31, a crnogorski 33. Ni jedan od njih nema zvučne **ʒ**, **ʃ** i **ɣ** prema nezvučnima **c**, **f** i **h**. A kako to da crnogorski ima 33, a bošnjački, hrvatski i srpski 31? Koji su to fonemi koje crnogorski jezik ima, a bošnjački, hrvatski i srpski nemaju? - To su **ś** i **ž** kao meki prema tvrdima **š** i **ž**. (U bošnjačkome, hrvatskome i srpskome oni su potencijalni.) Tako u crnogorskome imamo, a u bošnjačkome, hrvatskome i srpskome razlike između *śenica* (sjenica) i *žènica* (zjenica) nemamo: *śenica* je u opreci prema *śènica* (*pšenica*), a *žènica* (*zjenica*) u opreci prema *žènica* (deminutiv od *žena*).

Razlog je tome u tome što crnogorski jezik nema refleksa glasa jata, pa **j** u **je** postaje običnim glasom **j** koji izaziva jotaciju. Tako **cjepkati** postaje **čepkati**, **tjerati** - **čerati**, **tješiti** - **češiti** itd., **djed** - **ded**, **djevojka** - **đevojka**, **vidjeti** - **videti** itd.

Ima i drugih pojava koje crnogorski jezik čine posebnim, ali ih ovdje nećemo navoditi jer bi zauzele previše prostora. Sve se one mogu naći u *Pravopisu crnogorskoga jezika* iz 2010. godine i u *Gramatici crnogorskoga jezika* iz 2010. godine. Njihovim je izlaskom crnogorski jezik postao službenim jezikom Crne Gore te prestao biti predmetom krivih prosudbi o standardnim jezicima štokavskoga sistema.

A sad najprije dvije-tri o realizaciji stihova Gorskoga vijenca. Njih (stihove) treba realizirati metrički, i to ovdje trohejsko-jamposki. (Prozodijska je realizacija za njih neprirodna.) Tako *pàklenī* u *San pakleni okruni Osmāna* mora postati *paklēni*, a *Ōsmāna* - *Osmāna*: *San paklēni okruni Osmāna*. Tako je to i sa *da li ne znaš Turke od Nikšića*, gdje *Nikšića* mora postati *Nikšića*; sa *raspale me užasa plamovi*, gdje *plāmovi* mora postati *plamôvi*; sa *Videste li čuda i znamenje*, gdje *znàmēnje* mora postati *znamēnje*; sa *uljegoše u krupne riječi*, gdje *ùkrupne* mora postati *ukrûpne* itd.

Tekst koji slijedi traži da se o sistemu i standardu kažu još dvije-tri. Učinit ćemo to na obliku *na Lovćen* u *na Lovćen sam vazda ljetovao* iz Gorskoga vijenca. Taj oblik standard ne prihvaća jer nije u skladu s društveno-jezičnim pravilom: Lokativ jednine imenice *Lovćen* glasi *na Lovćenu*. Sistem međutim oblik *na Lovćen* u *na Lovćen sam vazda ljetovao* prihvaća jer je lokativ. (Lokativom ga čini situacija u kojoj se nalazi.) Standard traži da se društvo dogovori da lokativ jednine imenice *Lovćen* glasi *na Lovćenu*. Njemu je dakle važan dogovor. Sistem međutim uvažava lokativ kao kategoriju. Što jezik umjetničkoga djela prihvaća - ono što kaže sistem ili ono što kaže standard? - Jezik umjetničkoga djela prihvaća ono što kaže sistem, ali to čini onako kako to njemu odgovara. (Sistem naime osigurava potpunu slobodu u njegovim postupcima.) U tome je smislu individualan, pa onda i subjektivan, tj. estetiziran. Kako to biva, pokazat ćemo (djelomično) na jeziku Gorskoga vijenca.

Metrička shema traži odgovarajući broj slogova. Gorski vijenac rabi različite načine da to postigne. Jedan je od tih načina redukcija slogova. Tako je s prijedlogom *sa* i s prijedlogom *s*. Oblik je prijedloga *sa* ondje gdje stih treba 10 slogova, a oblik prijedloga *s* ondje gdje stih i bez njega ima 10 slogova. Usp: *Bog sa nama i anđeli božī te i s lomljivom strašnijeh gromovā*. Oblik se prijedloga *s* rabi i ondje gdje to pravopis ne dopušta. Usp.: *s sijevanjem i s velikom jekom*. Tu se on geminira, pa postaje *s:* (*s:sijevanjem*). I takav je on, dakako, jednosložan. Uz sinkronijski se prijedlog *s* (*sa*) rabi i dijakronijski *su*. Usp. *su dva mača a su dvije krune*.

Tako se ne radi samo s prijedlozima, nego sa svime što utječe na broj slogova stiha. Čini se to, primjerice, s *neka* i *nek*. Usp: *neka bude što biti ne može i nek ad proždre, pokôsi Satāna*.

U stihovima Gorskoga vijenca ima i prošlosti i sadašnjosti (i sinkronije i dijakronije). Prošlost se iskazuje, pimjerice, oblikom genitiva množine na *ijeh*. Usp.: *da prelaze s bojnijeh poljânâ, i s lomljivom strašnjijeh gromôvâ, strašnom mišlju, prsî nadutijeh, vješti zvuci divnijeh gusâla* itd.

Tako je i s dativom, lokativom i instrumentalom jednine i množine pridjeva i zamjenica. Usp.: *Pomoz Bože jадnijem Srbîma, ne razlêžu ratnijem klicima, nasija ga umnijem šemênom, i oružjem, mojijem uzdânjem, Teško Turci vašijem dušâma, a tankijem glasom naricâti, za onijem sivijem sokôlom* itd.

O tim će oblicima još biti govora.

U sistemsku opreku ulazi i nepostojano *a*. Tako *igumane* (*Ti nijesi slijep igumane*) postaje *igumne* (*Srećan li si igumne Stefâne*). Tu se vidi intervencija autora u pravilo o kojemu je riječ. Iskoristivši svoje pravo (koje mu daje sistem), on nepostojano *a* (odnosno njegovu modifikaciju) tvori od strukture koja to standardu ne dopušta. U *iguman* je završno *a* dugo (*igumân*), a dugo *a* u pravilu standarda ne može biti nepostojano *a*. Iskoristivši pravo o kojemu je riječ, autor stih *Srećan li si igumne Stefâne* prilagođuje strukturi deseterca.

Sistemsko pravilo jata dopušta da se refleks jata *ije* realizira i dvosložno (kao *ije*) i jednosložno (kao *je*). U takvim je onda situacijama (kad intervenira sistem) potrebna odluka. (Sistemske je naime pravilo odluka.) O njoj (o toj odluci) ovisi i pisanje *svijetski*. Ona naime opravdava i pisanje *svijetskoga*, jer ono (*svijetskoga*) omogućava četverosložnost (*svî-jet-skô-ga*). Usp.: *sluga brata sunca svijetskoga*.

Takvo pisanje zahtijeva i aorist *vidijesmo* u *u njih danas ovđe vidijêsmo*.

Kad je to potrebno, dijakronijska se dvosložnost *ijeh* nadomješta sinkronijskom jednosložnošću *ih*. Usp.: *kako jata divnih labudôva i s kojih su se u nebo podizâli*.

Tako se ponašaju (kad je to potrebno i u skladu s brojem slogova) dijakronijsko *ijem* i sinkronijsko *im*. Dvosložno se *ijem* očituje, primjerice, u *Moje pleme snom mrtvijem spava*, a jednosložno u *Hajd'te k meni pod mojim šatôrom*.

U skladu sa sistemskim pravilom, pa onda i s odlukom, autor i *nje* u *znamenje* reflektira sa *nije*. Tako *Viđeste li čudo i znamenje* stavlja nasuprot *I ovo je neko znamênije*. I ta je odluka izazvana potrebom za brojem slogova. Oblik *znamenje* kao trosložan reflektira u oblik *znamenije* kao četverosložan.

Brojem slogova upravlja i infinitiv, koji nalazimo i sa *ti* (kad je riječ o autonomnosti sloga) i sa *t* (također kad je riječ o autonomnosti sloga). Usp.: *Počêše se krvnički gonîti i jedan drugom vadit oči žive*.

I osnova se mijenja slogova radi. Tako se rabi i *vojvoda* i *vojevoda*. Usp.: *A kako te ranjahu vojvôda* (tu je *vojvoda* vokativ) i *Tri serdara i dva vojevôde*.

O Gorskome vijencu kao štovatelju prošlosti govori njegova česta uporaba aorista i imperfekta na mjestima na kojima se u svakodnevnoj komunikaciji rabi perfekt. To pogoduje njegovoj estetici. Usp.: *I njih danas vođe **vi-dijēsmo**, i svakoju uru **uhvatīsmo**, naši cari zakon **pogazīše**, za pravila ludost **izabrāše**, pa **iđahu** kao na ključêve, Za svaku je rabôtu **pitâsmo**, **Gledah** brate kao tebe sada, Ne **mogaše** čovjek nigda znati* itd.

Eto, to je to. No to nije sve što je trebalo reći o jeziku Gorskoga vijenca. On je, jezik, zaslužio da se o njemu govori mnogo više.

Josip SILIĆ

A CONTRIBUTION TO THE HYPOTHESIS ABOUT THE DIFFERENT CHARACTER OF STANDARD LANGUAGE COMPARED TO THE LANGUAGE OF ARTISTIC LITERATURE

The author of this paper uses the example of *The Mountain Wreath* to discuss the difference between the standard language and the language of artistic literature.

Key words: *The Mountain Wreath*, standard, system, the language of artistic literature